

Historicitet i Frans G. Bengtssons roman

“Röde Orms färd i Österled”

Proseminarieuppsats i seminariet

“Sveriges historia”, Vårterminen 2011

Docent: Anna Maria Dahlén

Paul Raab

paul@schwedisch-intensiv.de

16.06.2011

**Friedrich-Alexander-Universität
Erlangen-Nürnberg**

Innehåll

1	Inledning	4
2	Rutten på kartan	5
3	Folkslag och stammar på vägen	6
4	Historiska personer	8
5	Slutkommentar	9

Förord

När man i ungdomen läser äventyrsromaner i stil med James Fenimore Coopers Sista Mohikan (1826), Karl Mays Winnetou (1878) eller Robert Louis Stevensons Skattkamarön (1883), hamnar förr eller senare hos Frans G. Bengtssons Röde Orm (1941 och 1945). Berättelsen om vikingahövdingen Orm Tostesson har begeistrat svenska läsare sen 70 år tillbaka. I en tittaromröstning i SVT:s program Röda Rummet 1988, kom den på tredje plats i en omröstning om Sveriges betydelsefullaste roman¹.

Efter Vilhelm Mobergs Utvandrarsviten (1949 - 1959) och Harry Martinsons Aniara (1956), ännu före Astrid Lindgrens Pippi Långstrump (1941).

Denna enorma popularitet kunde härröra från den relativt enkla stilen som påminner om de gamla isländska sagorna och deras äventyrsenliga berättelse, fulla med humor och skrönor. Även mig själv tilltalade romanen när jag läste den första gången under mina ungdomsår och den väckte mitt intresse för vikingarna och deras historia och kultur.

I ett seminarium om Sveriges historia vid universitetet i Erlangen fick studenterna i uppgift att läsa historiska romaner som handlar om Sverige. Då var det inte underligt att mitt val föll på min ungdoms favoritbok och jag läste den en gång till. Då hade det gått över 30 år mellan läsningen av boken första gången. Inte oväntat låg huvudintressen inte längre på äventyren utan den historiska och stilistiska bakgrunden. Frågan dök upp om romanen hade någon historisk förankring och om den bygger på reala händelser.

Att genomlysna alla händelser i boken skulle nog överskrida ramen för en dylik uppsats på några sidor. Men var ska man dra gränsen? När det talas om vikingarna och deras bragder, är det ofta härjningarna i England, Skottland och Irland man tänker på. Eller upptäcktsfärderna till Island, Grönland och Vinland. Mera sällan blir det tal om färderna i ”österled“ längs de ryska floderna till Östromerska riket och till den arabiska världen, fast det var svenska vikingar som ofta tog

¹se t.ex.: ”http://internet.pl.dmoza.net/sv/R%C3%B6da_rummet_%28TV-program%29.html” se mest populära 1977

den leden. Bengtssons hjälte Röde Orm färdas ditåt i andra delen av boken och det är den färden jag har beslutat att ta en närmare titt på. Genom historiska glasögon så att säga.

1 Inledning

Röde Orms färd i ”österled“ behandlas i andra delen av Frans G. Bengtssons roman ”Röde Orm”² som fått undertiteln ”Hemma och i Österled“. Här färdas Orm över Östersjön till Rigabukten där han tillsammans med den erfarne gotlänningen Spof, sin son Svarthöfde och ett par av hans vänner ror och drar vikingaskeppet till målet, Dnjepr-forsarna. Där har Orms bror gömt en skatt och den vill vikingarna bärga.

I de följande kapitlen ska jag försöka ge svar på frågan huruvida de personer och de folkstammar som nämns är påhittade av Bengtsson eller historiska fakta. Med hjälp av en geografisk karta försöker jag följa de floder som Bengtssons vikingar färdas på.

Källmaterialet från denna tid är mycket klen från detta område. De existerande skriftliga källorna är nästan alla av yngre datum. De viktigaste är de isländska sagorana och framför allt Nestorkrönikan vilken är skriven i början av 1100-talet. Till samtida källor kan vi bara räkna ett trettiotal runstenar som nästan alla handlar om det berömda Ingvarståget som också har fått en egen isländsk saga. Ingavras saga viöförla.

I brist på annat källmaterial har jag också använt mig av ”Nordisk Familjebok” (se referenserna).

När skriftliga källor saknas erbjuder den arkeologin forskningen möjlighet att verifiera sanninghalten i romanens utsaga. En storartad utställning, där arkeologiska fynd visades från Norden på Vikingatiden ägde rum i början av 1990-talet i London och Berlin. Utställningskatalogen har jag använt som källa, (se referenserna).

²som källa använder jag en utgåva av boken som innehåller båda delarna och kom ut 1981 i P.A. Norstedts & Söners Förlag. Se Bengtsson 1981

2 Rutten på kartan

Röde Orm och hans mannar tar sig in på kontinenten via floden Dynas utsläpp i dagens Rigabukt. Rutten går vidare till floden Ulla, en biflod till Dyna. När den floden blivit för smal, lägger de till och drar skeppet till en flod som i boken kallas Berezina av befolkningen där men Bäverfloden av nordborna. I Sverige brukar man hitta denna flod under namnet Berezina³ som på dagens vitryska skrivs Быресина (uttal ungefär Bjaresina). På detta farvatten tar sig Röde Orm och hans följeslagare till huvudfloden Dnjepr vars nio forsar är deras mål.

Att nordbor faktiskt valde vägen genom Dyna är en möjlighet som arkeologiska fynd stöder. Det finns skandinavisk bebyggelse längs den litauiska kusten redan från tiden omedelbart före vikingatiden. Längs Dyna har det hittats skandinaviska föremål som tyder på handel.⁴ Och idag finns det faktiskt en kanal mellan Ulla och Berezina, så man skulle slippa den mödosamma släpningen av båten som beskrivs så uttrycksfullt av Bengtsson.

Men varken i Nestorkrönikan eller de isländska sagorna nämns denna färdled. Den går alltid genom Ladoga över Novgorod (vikingarnas Holmgård). Men mycket talar ändå för att nordbor for den vägen. Staden Polotsk som vikingarna brukade kalla Palteskja eller Paltejsborg omnämns i flera sammanhang och då den ligger vid floden Dyna, kan man utgå ifrån att Bengtssons färdled faktiskt användes av vikingarna.

Dessutom kan man i Gutasagan läsa: *”Sifan foru þair bort i Faroyrna ok bygþus þar firir. Þar gatu þair ai sik uppi haldit, utan foru i aina oy viðr Aistland, sum haitir Dagaþi, ok bygþus þar firir ok gierþu burg aina, sum enn synis. Þar gatu þair ok ai sik haldit, utan foru upp at vatni, þy sum haitir Dyna, ok upp ginum Ryzaland. So fierri foru þair, et þair quamu til Griklanz.”*⁵⁶

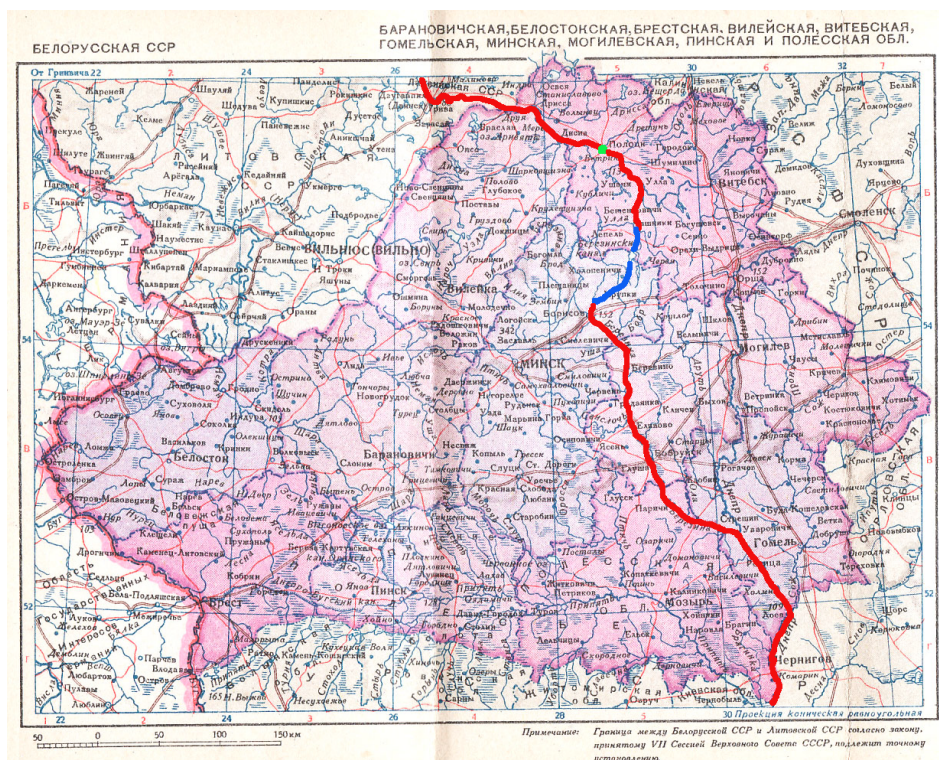
³se t.ex. Nordisk Familjebok 1956 Band 2, spalt 687

⁴Wikingen, Waräger, Normannen. Die Skandinavier und Europa 800-1200 1992 sid 74

⁵se t.ex. Pipping 1907

⁶Egen översättning: Sedan for de bort til Fårö och bodde där därefter. Men där kunde de inte försörja sig utan for till en annan ö vid Estland som heter Dagö och bodde därefter där och byggde ytterligare en stad som ännu syns. Men inte heller där kunde de försörja sig utan for längs ett vatten som kallas Dyna och längs det genom Ryssland. Så fjärran for de att de kom till Grekland.

Och då kan man anta att Bengtsson läst Gutasagan eftersom han i romanen påstår: ”... in till floden Dyna. Uppför denna flod gick Miklagårdsvägens nedre farled, som mest användes av gutarna.“⁷

Figur 1: Rutten längs Dyna, Ulla, Berezina och Dnjepr. Den blå linjen är dragstället, gröna punkten staden Polotsk

3 Folkslag och stammar på vägen

De första stammarna som omnämns längs Dyna är livernas och semgallernas land. Liverna är en folkstam med ett finsk-ugriskt språk, liviska. I ”Nordisk Familjebok”⁸ onämns ännu ca.

⁷Bengtsson 1981 sid 242

⁸Nordisk Familjebok 1956 band 13 spalt 827

1000 livisktalande personer. Nuförtiden är språket mer eller mindre utdött⁹. Semgallerna var en baltisk stam. Dagens Lettland består av lettgaller, seler, kurer och just semgaller.¹⁰

På s. 245 omnämner Bengtsson en folkstam vid namn merer som skall ha bott vid Volga. Den enda folkstam jag har hittat som liknar det ordet är semjaner som faktiskt bodde in på 1100-talet vid Volga. Deras språk var finsk-ugriskt och flera namn på vattendrag och orter tyder på deras närvaro.¹¹

Därnäst kommer vikingatruppen till staden Polotsk som är huvudstaden i poltjanernas land. Dessa omtalas bl.a. i Nestorkrönikan¹², i vilken de betecknas som slavisktalande.

Någon gång vid dragstället, alltså mellan floden Ulla och Berezina möter de dregovitjerna. En slavisk stam som Nestorkrönikan endast nämner två gånger¹³ och då endast att de bodde mellan Prypjat och Dyna. Här berättar Bengtsson en rolig historia om hur dessa dregovitjer försvarar sina byar med bin. Ett par av Röde Orms mannar vill gå till dregovitjernas by för att därifrån röva mat och kvinnor. Men de lyckas inte för att de sluga dregovitjerna skyddar sin by med biodlingar och insekterna därifrån överfaller inkräktarna. Enligt inte belagda påståenden som jag hittat på nätet¹⁴ användes halmkupor som försvar vid belagringen av städer under medeltiden. De slungades mot angriparna och de retade, argsinniga små gaddinsktarna stack allt vad de orkade. Att Dregovitjerna skulle ha använt sig därav har jag emellertid inte hittat några belägg på.

Den sista stammen som Bengtsson nämner på färden till Dnjeprs nio forsar kallar han patzinaker. Säkerligen menar han den stammen som nuförtiden brukar kallas petjeneger (bysantinska patzinakitai). Detta folk är historiskt känt som ett turkfolk som härjade i Östeuropa på 900- och 1000-talet. Bl.a. fördrev de magyarerna (ungrarna) från deras plats vid Ural till dagens Ungern. I Nestorkrönikan omtalas de ofta. Bl.a. som Kung Svjatoslavs banemän¹⁵. I romanen beskrivs de som mycket krigiska, vilket alltså verkar stämma överens med verkligheten.

⁹se på nätet t.ex: ”http://www.ethnologue.org/show_language.asp?code=liv”

¹⁰se Nordisk Familjebok 1956 band 13 spalt 601

¹¹se Karla Günther-Hielscher 1995 på s. 175

¹²Müller 2001 sid 6

¹³ibid. sid 6 och 10

¹⁴se t.ex. ”http://www.kleio.org/de/geschichte/alltag/kap_III14.html”

¹⁵se Müller 2001 sid 90

I boken blir Röde Orm tvungen att lösa ut sin son hos en stam av just dessa petjeneger och då träffar han en gammal vän, den iriske gycklaren Felimid som har gått och blivit hövding hos detta folk. Det tycks ha varit en vanföreställning ännu på 1940-talet att bara en medlem av det ”civiliserade” samhället kommer till ett ”primitivt” folk, så blir en sådan deras hövding på ett huj. Se tex. Tarzan och Pippi Långstrumps pappa. En sådan händelse kan man väl nuförtiden utan tvivel förfrakta till västerländska författares fantasier.

Allt i allo kan man säga att Bengtsson har valt ut stammar som faktiskt förekom i dessa trakter på den tiden som romanen utspelar sig i.

4 Historiska personer

Medan Röde Orm och hans närmaste släktingar och vänner är påhittade personligheter, förekommer på sidan om ett antal historiska figurer redan i första delen av boken. Bokens protagonist möter bl.a. Harald Blåtand, Sven Tveskägg och Cordobas härskare Almansur. På färden i österled omtalas ofta ”storfursten från Kiev” och på sidan 261 blir han också namngiven: ”Storfursten Vladimir”. Det är ingen mindre än Vladimir den Helige som kristnade Kievs befolkning¹⁶ och brukar räknas som ryska rikets grundare.

Däremot kan jag inte hitta något som helst bevis på att en Faste från Sveariket skulle ha varit staden Polotsks hövding som det påstås i boken.

Andra historiska personligheter förekommer inte på denna färd.

¹⁶Müller 2001 sid 145ff.

5 Slutkommentar

På det hela håller sig Bengtsson nära det som historiskt kunde ha varit möjligt. Geografiskt existerar ¹⁷ alla platser som nämns i boken. Också alla folkstammar har faktiskt funnits och var på plats där de beskrivs på just tiden i början av 1000-talet. Storfusten från Kiev, Vladimir är också en historisk personlighet och att han per befallning kristnade folket i Kiev som det påstås i boken, kan man också läsa om i Netsorkrönikan. Att sedan historierna som det berättas om i boken för det mesta måste tas med en hel del nypor salt, hör väl till konsten att skriva en spännande historisk roman.

¹⁷Det vore kanske bättre att säga har existerat, ty Dnjeprs nio forsar existerar inte längre. År 1927-1932 byggdes en av dåtidens största vattenkraftverk till vilket hörde ett jättelikt vattenmagasin som slukade forsarna och samtidigt gjorde det möjligt att trafikera där med skepp.

Referenser

Bengtsson, F. G. (1981). Röde Orm. Stockholm: P. A. Nordstedt & Söners Förlag.

Karla Günther-Hielscher Victor Glötzner, H. W. S. u. E. K. (1995).
Real- und Sachwörterbuch zum Altrussischen. Wiesbaden: Harrassowitz, O.

Müller, L., utg. (2001). Die Nestorchronik, Die Altrussische Chronik, zugeschrieben dem Mönch Nestor.
München: Wilhelm Fink Verlag.

Nordisk Familjebok (1956).

Pipping, H., utg. (1907). Gutalag och Gutasagan. København: S. L. Møllers Boktrykkeri.

Wikinger, Waräger, Normannen. Die Skandinavier und Europa 800-1200 (1992). Berlin.